

BIBLIOTEKA
NAČELA DEMOKRATIJE

Urednik
VUČINA VASOVIĆ

Za izdavače
RADULE KNEŽEVIĆ
ŽARKO RADONJIĆ

SAMJUEL P. HANTINGTON

TREĆI TALAS

DEMOKRATIZACIJA NA IZMAKU
DVADESETOG VEKA

Preveo s engleskog
BRANIMIR GLIGORIĆ

Pogovor
RADOVAN VUKADINOVIĆ

Politička kultura
nakladno-istraživački zavod
Political Culture
Publishing&Research Institute

CID
PODGORICA

2004

postoje središnji slučajevi (na primer Grčka, 1915–36; Tajland, 1980; Senegal, 1974) koji se mogu klasifikovati kao „poludemokratski.”

Peto, u nedemokratskim režimima ne postoji izborna konkurencija i rasprostranjeno učestvovanje u glasanju. Nezavisno od tih negativnih karakteristika, oni imaju malo toga što im je zajedničko. Ta kategorija uključuje apsolutne monarhije, birokratska carstva, oligarhije, aristokratije, ustavne režime sa ograničenim pravom glasa, lične despotije, fašističke i komunističke režime, vojne diktature i ostale vrste vladavine. Neki od tih oblika preovladivali su u prethodnim epohama, a neki su relativno moderni. Na primer, totalitarni režimi pojavili su se u dvadesetom veku nakon započinjanja demokratizacije i pokušaju mobilizacije masa da služe ciljevima režima. Naučnici su napravili važne razlike između tih režima i tradicionalnih nedemokratskih autoritarnih sistema. Prve karakteriše postojanje jedne partije koju, obično, vodi jedan čovek, sveprisutne i moćne tajne policije, razvijene ideologije u kojoj se izlaže idealno društvo koje totalitarni pokret teži da ostvari i vladina kontrola sredstava masovnih komunikacija i svih ili većine društvenih i ekonomskih organizacija. S druge strane, tradicionalni autoritarni sistem karakteriše postojanje jednog vođe ili male grupe vođa, ali ne i partije ili slabe partije, mobilizacije masa, moguće „mentaliteta” ali ne i ideologije, ograničene vladavine, „ograničenog ali ne i odgovornog političkog pluralizma i nastojanja da se društvo i ljudska priroda preprave.”⁸ Ta razlika između totalitarizma i autoritarizma od presudnog je značaja za razumevanje politike dvadesetog veka. Da bi se izbegla semantička nezgrapnost u ponavljanju termina „nedemokratski”, u knjizi se, da bi se ukazalo na sve nedemokratske sisteme, upotrebljava termin „autoritaran.” O specifičnim oblicima nedemokratskih ili autoritarnih režima govori se kao o jednopartijskim sistemima, totalitarnim sistemima, ličnim diktaturama, vojnim režimima itd.

TALASI DEMOKRATIZACIJE

Politički sistemi sa demokratskim karakteristikama nisu ograničeni na moderna vremena. U mnogim oblastima sveta vekovima su birane plemenske poglavice, a na nekim mestima demokratske institucije dugo su postojale na seoskom nivou. Naravno, pojam demokratije bio je poznat u antičkom svetu. Međutim, demokratija Grka i Rimljana isključila je žene, robove i če-

⁸ Juan J. Linz, „Totalitarian and Authoritarian Regimes,” u *Macropolitical Theory*, izd. Fred I. Greenstein and Nelson W. Polsby, tom 3 u *Handbook of Political Science* (Reading, Mass.: Addison-Wesley, 1975), str. 175ff. Takođe videti Carl J. Friedrich i Zbigniew Brzezinski, *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*, II izdanje (New York: Praeger, 1965), *passim*.

sto i druge kategorije ljudi, poput stalno nastanjenih stranaca, iz učestvovanja u političkom životu. Stepenu u kome su vladajuće grupe u praksi bile odgovorne tom ograničenom broju ljudi takođe je bio ograničen.

Moderna demokratija nije prosto demokratija sela, plemena ili grad-države; to je demokratija nacionalne države i njena pojava u vezi je s njenim razvojem. Do početnog impulsa ka demokratiji na Zapadu došlo je u prvoj polovini sedamnaestog veka. Demokratske ideje i demokratski pokreti bili su važna, mada ne i središnja karakteristika Engleske revolucije. Osnovni propisi Konektikata, koje su 14. januara 1638. usvojili građani Hartforda i susednih gradova, predstavljaju „prvi pisani ustav moderne demokratije.”⁹ Međutim, te promene iza kojih je stajala puritanska populacija, ni u Engleskoj ni u Americi nisu za sobom ostavile demokratske institucije. Više od veka posle 1660. vlade u obe zemlje bile su dalje od naroda nego što je to ranije bio slučaj. Na različite načine, dolazilo je do buđenja aristokratije ili oligarhije. Godine 1750. u Zapadnom svetu nisu postojale demokratske institucije na nacionalnom nivou. Godine 1990. takve institucije su postojale u mnogim zemljama. Krajem dvadesetog veka mnogo više zemalja posedovalo je demokratske institucije. One su se javile u talasima demokratizacije (vidi sliku 1.1).

⁹ G. P. Gooch, *English Democratic Ideas in the Seventeenth Century*, II izdanje (New York: Harper, 1959), str. 71.

Kategorija	Broj zemalja	Prvi talas	Prvi reverzivni	Drugi talas	Drugi reverzivni	Treći reverzivni	Treći talas
L	3						
K	12						
J	6						
I	1						
H	9						
G	10						
F	3						
E	4						
D	5						
C	10						
B	1						
A	10						
Demokratske zemlje		33 (Max)	11 (Min)	52 (Max)	30 (Min)	65 (Max)	61 (Min)
Neto promena		+33	-22	+41	-22	+35	-4
Ukupan broj zemalja=74							

■ Demokratske ili puludemokratske faze

▨ Nedemokratske faze prethodno demokratskih zemalja

Slika 1.1. Demokratizacioni talasi i reverzivni talasi

Talas demokratizacije je skup tranzicija od nedemokratskih ka demokratskim režimima do kojih je došlo u specifičnom periodu vremena i koje su brojno znatno nadmašile tranzicije u suprotnom smeru tokom tog perioda. Talas takođe podrazumeva liberalizaciju ili delimičnu demokratizaciju političkih sistema koji nisu postali potpuno demokratski. U modernom svetu do-

godila su se tri talasa demokratizacije.¹⁰ Svaki talas odnosio se na relativno mali broj zemalja i tokom svakog talasa bilo je tranzicija u nedemokratskom pravcu. Dodajmo da se sve tranzicije ka demokratiji nisu dogodile tokom demokratskih talasa. Istorija je zbrkana i političke promene ne mogu da se svrstaju u uredne političke fijeke. Isto tako, istorija nije jednosmerna. Iza svakog od prvih dva talasa demokratizacije sledio je reverzivni talas u kome su se samo neke zemlje, koje su prethodno prešle na demokratiju, vratile na nedemokratsku vladavinu.

(A) *Beleška:* Klasiifikacija zemalja na slici 1.1:

(B) Australija, Kanada, Finska, Island, Irska, Novi Zeland, Švedska, Švajcarska, Velika Britanija, Sjedinjene Države

(C) Čile

(D) Austrija, Belgija, Kolumbija, Danska, Francuska, Zapadna Nemačka, Japan, Holandija, Norveška

(E) Argentina, Čehoslovačka, Grčka, Mađarska, Urugvaj

(F) Istočna Nemačka, Poljska, Portugal, Španija

(G) Estonija, Latvija, Litvanija

(H) Bocvana, Kosta Rika, Gambija, Izrael, Jamajka, Malezija, Malta, Šri Lanka, Trinidad i Tobago, Venecuela

(I) Bolivija, Brazil, Ekvador, Indija, Južna Koreja, Pakistan, Peru, Filipini, Turska

(J) Nigerija

(K) Burma, Fidži, Gana, Gvajana, Indonezija, Liban

(L) Bugarska, Dominikanska Republika, El Salvador, Gvatemala, Honduras, Mongolija, Namibija, Nikaragva, Panama, Papua Nova Gvineja, Rumunija, Senegal

(M) Haiti, Sudan, Surinam

Pokušaj da se precizno odredi kada dolazi do tranzicije režima često je proizvoljan. Isto tako, proizvoljan je pokušaj da se precizno odrede datumi talasa demokratizacije i reverzivnih talasa. Ipak, ta proizvoljnost često je korisna i datumi tih talasa promena režima su, otprilike, sledeći:

¹⁰ Za sličan prikaz neuravnoteženog javljanja demokratske politike videti Robert A. Dahl, *Democracy and Its Critics* (New Haven: Yale University Press, 1989), pogl. 1, 2, 17; Ted Robert Gurr, Keith Jagers, Will H. Moore, „The Transformation of the Western State: The Growth of Democracy, Autocracy and State Power Since 1800,” *Studies in Comparative Development* 25 (Leto 1990), str. 88–95; Vanhanen, *Emergence of Democracy, passim*; Dankwart A. Rustow, „Democracy: A Global Revolution?” *Foreign Affairs* 69 (Jesen 1990), str. 75–76; Powell, *Contemporary Democracies*, str. 238; i S. P. Huntington, „Will More Countries Become Democratic?” *Political Science Quarterly* 99 (Leto 1984), str. 195–98.

Prvi, dugi talas demokratizacije	1828 – 1926.
Prvi reverzivni talas	1922 – 1942.
Drugi, kratki talas demokratizacije	1943 – 1962.
Drugi reverzivni talas	1958 – 1975.
Treći talas demokratizacije	1974 –

Prvi talas demokratizacije. Svoje korene prvi talas je imao u Američkoj i Francuskoj revoluciji. Ipak, pojava nacionalnih demokratskih institucija predstavlja fenomen devetnaestog veka. Tokom tog veka, u većini zemalja demokratske institucije razvijale su se postepeno i teško je odrediti datum posle koga politički sistem može da se smatra demokratskim. Međutim, Džonatan Sanšajn je naveo dva glavna kriterijuma kada su politički sistemi u devetnaestom veku stekli minimalna demokratska svojstva u tim okolnostima: (1) 50 % odraslog muškog stanovništva ima pravo glasa; (2) postojanje odgovornog izvršnog organa koji ili podržava većinu u izabranoj skupštini ili se bira na periodičnim izborima. Ako usvojimo te kriterijume i slobodno ih primenimo, možemo reći da je prvi talas demokratizacije u Sjedinjenim Državama započeo oko 1828.¹¹ Ukidanje imovinskih ograničenja u starijim državama i priznanje novih država s univerzalnim pravom glasa podiglo je učešće belog muškog dela stanovništva znatno iznad 50 % na predsedničkim izborima 1828. U narednim decenijama i u ostalim zemljama došlo je do proširenja izbornog prava, smanjenja pluralnog votuma, uvođenja tajnog glasanja i odgovornosti predsednika vlada i ministara skupštini. Pre isteka veka na demokratiju su prešli Švajcarska, prekomorski engleski dominioni, Francuska, Velika Britanija, i nekoliko manjih evropskih zemalja. Kratko pre Prvog svetskog rata, Italija i Argentina su uvele više ili manje demokratske režime. Posle tog rata, nove nezavisne zemlje Irska i Island postale su demokratske, a do masovnog pokreta ka demokratiji došlo je u zemljama koje su nastale posle carstava kojima su vladali Romanovi, Habsburgovci i Hoencolerni. Ranih tridesetih, pošto se prvi talas završio, Španija i Čile su postale demokratske zemlje. Sve u svemu, tokom sto godina, preko trideset zemalja uspostavilo je bar minimalne nacionalne demokratske institucije. Tridesetih godina devetnaestog veka Tokvil je predvideo tu tendenciju. Godine 1920. Džejsms Bris se pitao nije li „vidljiva tendencija ka demokratiji prirodna tendencija koja se može pripisati opštem zakonu društvenog progressa.”¹²

¹¹ Jonathan Sunshine, „Economic Causes and Consequences of Democracy,” str. 48–58. Prema Sanšajnu, Sjedinjene Države su se sa kriterijumom izbornog prava suočile 1840, a prema Valteru Dinu Burnhemu 1828. Videti William N. Chambers, „Party Development and the American Mainstream,” u *The American Party Systems: Stages of Political Development*, izd. William N. Chambers i Walter Dean Burnham (New York: Oxford University Press, 1967) str. 12–13.

¹² James Bryce, *Modern Democracies*, tom I (New York: Macmillan, 1921), str. 24.

Prvi reverzivni talas. Dok je Bris razmišljao o njenoj budućnosti, tendencija u pravcu demokratije počela je da opada i uzima suprotan smer. Dominantan politički razvoj dvadesetih i tridesetih bio je udaljavanje od demokratije i to ili kao povratak tradicionalnim oblicima autoritarne vladavine ili kao uvođenje novih masovno zasnovanih, brutalnijih i sveprožimajućih oblika totalitarizma. Do reverzije je došlo uglavnom u onim zemljama koje su oblike demokratije usvojile neposredno pre ili posle Prvog svetskog rata, odnosno tamo gde ne samo da je demokratija bila nova nego, u mnogim slučajevima, i nacija. Samo je u Grčkoj, od onih zemalja u kojima su demokratske institucije uvedene pre 1910, došlo do reverzije posle 1920. Dvadesetih i tridesetih samo je četiri od sedamnaest zemalja očuvalo demokratske institucije koje su uvedene između 1910. i 1931.

Prvi reverzivni talas počeo je 1922. godine Maršom na Rim i Musolinijevom lakom predajom italijanske trošne i korumpirane demokratije. Nakon deset godina, vojnim udarima srušene su mlade demokratske institucije u Litvaniji, Poljskoj, Latviji i Estoniji. U zemljama kao što su Jugoslavija i Bugarska, u kojima nikada nije postojala stvarna demokratija, nastali su novi oblici još grublje diktature. Hitlerov dolazak na vlast 1933. okončao je demokratiju u Nemačkoj, sledeće godine u Austriji i 1938. u Češkoj. Demokratija u Grčkoj, nepostojana zbog nacionalnog raskola 1915, konačno je sahranjena 1936. U Portugalu je 1926. došlo do vojnog udara što je za posledicu imalo dugotrajnu Salazarovu diktaturu. U Brazilu i Argentini vojska je 1930. preuzela vlast. Urugvaj se vratio na autoritarizam 1933. U Španiji je 1939. vojni udar doveo do građanskog rata i kraja republike. Novu i ograničenu demokratiju koja je u Japanu uvedena dvadesetih, ranih tridesetih istisnula je vojna vladavina.

Te promene režima reflektovale su uspon komunističke, fašističke i militarističke ideologije. U Francuskoj, Britaniji i drugim zemljama u kojima su se demokratske institucije zadržale, antidemokratski pokreti crpli su svoju snagu iz otuđenja dvadesetih i depresije tridesetih. Rat koji se vodio da bi se u svetu osigurala demokratija, umesto toga je na desnici i levisi oslobodio pokrete koji su hteli da je unište.

Drugi talas demokratizacije. Drugi, kratki talas demokratizacije započeo je u Drugom svetskom ratu. Saveznička okupacija uvela je demokratske institucije u Zapadnoj Nemačkoj, Italiji, Austriji, Japanu i Koreji, dok je sovjetski pritisak ugasio začetke demokratije u Čehoslovačkoj i Mađarskoj. Ranih pedesetih Turska i Grčka su krenule u pravcu demokratije. U Latinskoj Americi Urugvaj se, tokom rata, vratio na demokratiju, dok su Brazil i Kostarika na nju prešli kasnih četrdesetih. Četiri latinoameričke zemlje – Argentina, Kolumbija, Peru i Venecuela – dobile su vlade na izborima 1945. i 1946. Međutim, demokratska praksa u njima nije potrajala i već ranih pede-

setih smenila je diktatura. Kasnih pedesetih Argentina i Peru vratili su se na ograničenu demokratiju koja je, zbog sukoba vojske i populističkih pokreta aprista i peronista; bila veoma nestabilna. Nasuprot tome, takođe kasnih pedesetih, elite u Kolumbiji i Venecueli pregovarale su o okončanju vojnih diktatura u tim zemljama i uvođenju demokratskih institucija koje će trajati.

U međuvremenu, početak kraja kolonijalne vladavine Zapada doveo je do stvaranja brojnih novih država. U mnogima od njih nisu učinjeni ozbiljni napori da se uvedu demokratske institucije. U nekima je demokratija bila beznačajna: u Pakistanu, na primer, demokratske institucije nikada stvarno nisu zaživele i formalno su ukinute 1958. Malezija je postala nezavisna 1957. i, osim u kratkom periodu 1969–71, sačuvala svoju „kvazidemokratiju.“ U Indoneziji je od 1950. do 1957. postojao nejasan oblik parlamentarne demokratije. U nekoliko novih država – Indiji, Šri Lanki, Filipinima, Izraelu – demokratske institucije su bile dugotrajnije, a 1960. najveća afrička država, Nigerija, postala je demokratska.

Drugi reverzivni talas. Ranih šezdesetih drugi talas demokratizacije je presahnuo. Kasnih pedesetih politički razvoj je uzeo izrazito autoritaran smer.¹³ Najdramatičnije promene dogodile su se u Latinskoj Americi. Pomeranje ka autoritarizmu počelo je u Peruu 1962. kada je kod izmene izbornih rezultata intervenisala vojska. Sledeće godine izabran je predsednik koji je uklonjen u vojnom udaru 1968. Godine 1964. u vojnim udarima zbačene su civilne vlade u Brazilu i Boliviji. Isto se dogodilo u Argentini 1966. i Ekvadoru 1972. Godine 1973. vojni režimi su preuzeli vlast u Urugvaju i Čileu. Prema jednoj teoriji, vojni režimi u Brazilu, Argentini, Čileu i Urugvaju bili su primeri nove vrste političkog sistema, „birokratskog autoritarizma.“¹⁴

U Aziji je 1958. vojska u Pakistanu zavela opsadno stanje. Kasnih pedesetih Singman Ri je počeo da podriva demokratske procedure u Koreji i demokratski režim koji ga je nasledio 1960. zbačen je u vojnom udaru 1961. Taj novi „poluautoritarni“ režim potvrđen je na izborima 1963, ali je potpuno autoritaran postao 1973. Godine 1957. u Indoneziji je Sukarno parlamentarnu demokratiju zamenio kontrolisanom demokratijom koju je 1965. okončala vojska i preuzela vlast. Godine 1973. na Filipinima je predsednik Ferdinand Markos zaveo režim opsadnog stanja, 1975. Indira Gandhi je u Indiji suspendovala demokratsku praksu i objavila vanredno stanje. Na Tajvanu je

¹³ Rupert Emerson, „The Erosion of Democracy,” *Journal of Asian Studies* 20 (Novembar 1960), str. 1–8, uzima 1958. kao „godinu sloma demokratskog konstitucionalizma u novim zemljama.”

¹⁴ Videti Guillermo A. O’ Donnell, *Modernization and Bureaucratic-Authoritarianism: Studies in South American Politics* (Berkeley: University of California, Institute of International Studies, 1973), i David Collier, izd., *The New Authoritarianism in Latin America* (Princeton; Princeton University Press, 1979).

pedesetih nedemokratski KMT tolerisao liberalnu opoziciju, ali je šezdesetih ugušio, kao i „bilo koju vrstu političke rasprave.“¹⁵

U oblasti Mediterana, demokratija u Grčkoj počela je da gubi vitalnost pre „rojalističkog“ coup d’état 1965. i vojnog coup d’état 1967. Turska vojska je 1960. zbacila civilnu vladu, 1961. vratila autoritet izabranoj vladi, ponovo intervenisala u „poludržavnom udaru“ 1971, dozvolila povratak izabrane vlade 1973. i, onda, punu vlast preuzela 1980.

Tokom šezdesetih, nekoliko neafričkih britanskih kolonija steklo je nezavisnost i uvelo demokratske režime koji su prilično potrajali. Među njima su Jamajka i Trinidad i Tobago (1962), Malta (1964), Barbados (1966) i Mauricijus (1968). U Africi je šezdesetih dosta novih zemalja steklo nezavisnost. Najvažnija od tih zemalja, Nigerija, uvela je demokratiju, ali je 1966. u njoj došlo do vojnog udara. Jedina afrička zemlja koja je dosledno održavala demokratsku praksu bila je Bocvana. Posle sticanja nezavisnosti između 1956. i 1970. trideset i tri afričke zemlje postale su autoritarne. Dekolonizacija Afrike dovela je do najvećeg broja autoritarnih režima u istoriji.

Globalni otklon od demokratije šezdesetih i ranih sedamdesetih bio je upečatljiv. Po jednoj računici, trinaest vlada u svetu 1962. bilo je rezultat državnih udara; do 1975. bilo ih je trideset osam. Po drugoj proceni, jedna trećina od trideset dve demokratske zemlje u svetu 1958. postala je autoritarna do sredine sedamdesetih.¹⁶ Godine 1960. devet od deset južnoameričkih zemalja imalo je demokratski izabrane vlade, a do 1973. samo dve, Venecuela i Kolumbija. Taj talas udaljavanja od demokratije bio je upadljiviji jer je obuhvatao zemlje kao što su Čile, Urugvaj („Švajcarsku Južne Amerike”), Indija i Filipini koje su četvrtinu veka ili više imale demokratske režime. Ti prelazi nisu samo podstakli teoriju o birokratskom autoritarizmu kao objašnjenju promena u Latinskoj Americi. One su, takođe, bile izvor mnogo šireg pesimizma u vezi sa primenljivošću demokratije u zemljama u razvoju i zabrinutosti za vitalnost i delotvornost demokratije u razvijenim zemljama.¹⁷

¹⁵ Tun-Jen-Cheng, „Democratizing the Quasi-Leninist Regime in Taiwan,” *World Politics* 41 (Jul 1989), str. 479–80.

¹⁶ S. E. Finer, *The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics II* izdanje (Harmondsworth: Penguin Books, 1976), str. 223; Sidney Verba, „Problems of Democracy in Developing Countries,” Remarks, Harvard-MIT Joint Seminar on Political Development, 6. oktobar 1976, str. 6.

¹⁷ Promena do koje je došlo u političkoj literaturi a kojom se, umesto demokratije, naglašavaju stabilnost, razvojne protivrečnosti i krize, sažeto je opisana u Samuel P. Huntington, „The Goals of Development,” *Understanding Political Development*, izd. Myron Weiner i Samuel P. Huntington, (Boston: Little, Brown, 1987) str. 3ff. Zabrinutost za Zapadnu demokratiju ogleda se u Michel Crozier, Samuel P. Huntington i Joji Watanuki, *The Crisis of Democracy* (New York: New York University Press, 1975) i Richard Rose i B. Guy Peters, *Can Government Go Bankrupt?* (New York: Basic Books, 1978).

Treći talas demokratizacije. Međutim, dijalektika istorije ponovo je dala za pravo društvenoj nauci. Petnaest godina od okončanja portugalske diktature 1974, demokratski režimi smenili su autoritarne u otprilike trideset zemalja Evrope, Azije i Latinske Amerike. U ostalim zemljama došlo je do značajne liberalizacije u autoritarnim režimima, a u nekima su demokratski pokreti postali snažni i legitimni. Mada je bilo otpora i prepreka, kao u Kini 1989, činilo se da je kretanje ka demokratiji poprimilo karakteristike globalnog talasa koji je beležio pobjedu za pobjedom.

Taj demokratski talas prvo se manifestovao u južnoj Evropi. Tri meseca posle državnog udara u Portugalu, vojni režim koji je vladao u Grčkoj od 1967. se srušio, a vlast je preuzela civilna vlada pod vođstvom Konstantina Karamanlisa. U novembarskim izborima 1974. Karamanlis i njegova stranka dobili su većinu, a sledećeg meseca grčki narod je u ogromnoj većini glasao protiv obnove monarhije. General Fransisko Franko umro je 20. novembra 1975, pet dana pre nego što je Enes porazio marksiste-lenjiniste u Portugalu i to je bio kraj generalove tridesetšestogodišnje vladavine Španijom. Tokom sledećih osamnaest meseci, novi kralj, Juan Karlos, uz pomoć svog predsednika vlade, Adolfa Suaresa, obezbedio je skupštinsku i narodnu podršku zakonu koji je doveo do izbora za novu skupštinu. Skupština je donela novi ustav koji je bio ratifikovan na referendumu u decembru 1978. i u skladu sa kojim je u martu 1979. došlo do parlamentarnih izbora.

Kasnih sedamdesetih demokratski talas se prelio u Latinsku Ameriku. Godine 1977. u Ekvadoru su vojni lideri izrazili želju da se povuku iz politike; novi ustav donet je 1978, a rezultat izbora održanih 1979. bila je civilna vlada. Sličan proces povlačenja vojske u Peruu doveo je do izbora ustavotvorne skupštine 1978, novog ustava 1979. i izbora novog civilnog predsednika 1980. Posle povlačenja vojske u Boliviji, sledile su četiri nemirne godine smenjivanja državnih udara i neuspelih izbora 1978, ali i izbor civilnog predsednika 1982. Iste godine, poraz u ratu sa Velikom Britanijom uzdrmao je argentinsku vojnu vladu i 1983. doveo do izbora na kojima su izabrani civilni predsednik i vlada. Pregovori između vojnih i političkih vođa u Urugvaju doveli su do izbora civilnog predsednika u novembru 1984. Dva meseca kasnije, dugi proces otvaranja (*abertura*) koji je započeo u Brazilu 1974, dostigao je vrhunac izborom prvog civilnog predsednika te zemlje od 1964. U međuvremenu, vojska se takođe povukla iz politike u Centralnoj Americi. Honduras je u januaru 1982. dobio civilnog predsednika; u Salvadoru glasači su u maju 1984. za svog predsednika izabrali Hosea Napoleona

U februaru 1976, na molbu čelnika CIA, održao sam razgovor sa analitičarima Agencije o „Globalnom opadanju demokratije.“ Na umu sam imao neke vrlo uverljive teorije za objašnjenje dubine i ozbiljnosti tog fenomena. Od trećeg talasa demokratizacije tada je prošao dvadeset i jedan mesec.

Duarte, a u Gvatemali je ustavotvorna skupština izabrana 1984, a civilni predsednik 1985.

Demokratski pokret je, isto tako, svoje manifestacije imao u Aziji. Na početku 1977, prva demokratska zemlja u Trećem svetu, Indija, posle jedne i po godine, vratila se na stazu demokratije. Godine 1980. turska vojska se, reagujući na nasilje i terorizam, po treći put vratila na vlast. Međutim, 1983. vojska se povukla i rezultat izbora bila je civilna vlada. Iste godine, ubistvo Benigna Akina pokrenulo je događaje kojima je, u februaru 1986, na Filipinima okončana Markosova diktatura i obnovljena demokratija. Godine 1987. kandidat vojnog režima u Koreji učestvovao je na izborima za predsednika i pobjedio. Sledeće godine opozicija je osigurala kontrolu u korejskom parlamentu. Godine 1987. i 1988. tajvanska vlada je znatno smanjila ograničenja kada je reč o političkoj aktivnosti i posvetila se stvaranju demokratskog političkog sistema. Godine 1988. u Pakistanu je okončana vojna vladavina, a opozicija, koju je predvodila žena, pobjedila je na izborima i preuzela kontrolu nad vladom.

Na kraju decenije demokratski talas je zapljusnuo komunistički svet. Godine 1988. Mađarska je počela da prelazi na višepartijski sistem. Na izborima za nacionalnu skupštinu 1989. u Sovjetskom Savezu nekoliko starijih vođa Komunističke partije doživelo je poraz, a nacionalni parlament sve više se potvrđivao. Početkom 1990, višepartijski sistem počeo je da se razvija u baltičkim republikama, a Komunistička partija Sovjetskog Saveza (KPSS) napustila je svoju vodeću ulogu. Godine 1989. u Poljskoj je Solidarnost odnela pobjedu na izborima za nacionalni parlament i tako je došlo do formiranja nekomunističke vlade. Vođa Solidarnosti, Leh Valensa, 1990. je izabran za predsednika, zamenivši generala Vojčeha Jaruzelskog. U poslednjim mesecima 1989. pali su komunistički režimi u Istočnoj Nemačkoj, Čehoslovačkoj i Rumuniji i 1990. u njima održani izbori. U Bugarskoj je, isto tako, došlo do liberalizacije komunističkog režima, a pokreti koji su za cilj imali demokratiju pojavili su se u Mongoliji. Godine 1990. u obe te zemlje održani su relativno pošteno izbori.

U međuvremenu, u zapadnoj hemisferi, meksička vladajuća partija po prvi put je tesno pobjedila na predsedničkim izborima 1988 i, po prvi put, izgubila upravljanje državom 1989. U Čileu je, na referendumu 1988, general Augusto Pinoče izgubio vlast i sledeće godine izabran je civilni predsednik. Vojna intervencija Sjedinjenih Država okončala je marksističko-lenjinističku diktaturu u Grenadi 1983. i vojnu diktaturu generala Manuela Norijege u Panami 1989. Na izborima u februaru 1990. u Nikaragvi je poražen marksističko-lenjinistički režim, a u decembru 1990. na Haitiju je izabrana demokratska vlada.

Sedamdesetih i ranih osamdesetih odvijala se završna faza evropske dekolonizacije. Kao posledica kraja portugalskog carstva, stvoreno je pet nede-

mokratskih zemalja. Međutim, Papua Nova Gvineja je 1975. postala nezavisna usvojivši demokratski politički sistem. Iščezavanje ostatka britanskog carstva, uglavnom ostrva, dovelo je do nastanka većeg broja novih malih nacija koje su sačuvale demokratske institucije, mada su u Grenadi one morale biti obnovljene spoljašnjom vojnom intervencijom. Godine 1990. Namibija je postala nezavisna, a njena vlada je izabrana na izborima koje su nadgledali međunarodni posmatrači.

Osamdesetih godina kretanje u pravcu demokratije u Africi i na Srednjem istoku bilo je ograničeno. S vojne vladavine Nigerija je 1979. prešla na demokratski izabranu vladu, ali je ona na početku 1984. srušena vojnim udarom. Do 1990. došlo je do određenog stepena liberalizacije u Senegal, Tunis, Alžiru, Egiptu i Jordanu. Godine 1978. južnoafrička vlada je otpočela spori proces smanjenja aparthejda i proširenje političke participacije za ne-bele manjine ali ne i ogromnu većinu crnog stanovništva. Posle izbora de Klerka za predsednika proces je obnovljen 1990. pregovorima između vlade i Afričkog nacionalnog kongresa. Do 1990. demokratska previranja dogodila su se u Nepal, Albaniji i drugim zemljama čije je prethodno iskustvo sa demokratijom bilo skromno ili uopšte nije postojalo.

Sve u svemu, kretanje ka demokratiji bilo je globalno. Tokom petnaest godina demokratski talas je od južne Evrope prešao preko Latinske Amerike, dospelo do Azije i srušio diktaturu u sovjetskom bloku. Godine 1974. osam od deset južnoameričkih zemalja bile su nedemokratske, a 1990. devet ih je imalo demokratski izabrane vlade. Prema proceni Freedom House, 32% svetskog stanovništva živelo je u slobodnim zemljama; kao rezultat vanrednog stanja u Indiji je taj procenat pao na manje od 20%. Nasuprot tome, do 1990. blizu 39% čovečanstva živelo je u slobodnim društvima.

U talasima demokratizacije i reverzivnim talasima u izvesnom smislu prepoznajemo obrazac dva koraka napred, jedan korak nazad. Do sada je svaki reverzivni talas uklanjao samo delove prethodnog talasa demokratizacije. Ipak, u poslednjoj koloni tabele 1.1, nagoveštava se manje optimistička prognoza u pogledu demokratije. Države niču u raznim oblicima i veličinama i u decenijama posle Drugog svetskog rata broj nezavisnih država se udvostručio. Međutim, odnos demokratskih država u svetu pokazuje znatnu pravilnost.

TABELA 1.1
Demokratizacija u savremenom svetu

Godina	Demokratske zemlje	Nedemokratske zemlje	Ukupno zemalja	Procenat demokratskih od ukupnog broja zemalja
1922.	29	35	64	45,3
1942.	12	49	61	19,7
1962.	36	75	111	32,4
1973.	30	92	122	24,6
1990.	59	71	130	45,4

Beleška: Ova procena broja režima ne obuhvata zemlje sa manje od milion stanovnika.

U dva reverzivna talasa, 19,7 % i 24,6 % zemalja u svetu bile su demokratske. Na vrhuncu dva talasa demokratizacije, 45,3 % i 32,4 % zemalja u svetu bile su demokratske. Godine 1990. približno 45,4 % nezavisnih zemalja u svetu imalo je demokratske sisteme, isto kao i 1992. Svakako je manje značajno da li je Grenada nego Kina demokratska i odnosi demokratskih država prema ukupnom broju država nisu od tolike važnosti. Dodajmo da se između 1973. i 1990. apsolutni broj autoritarnih država po prvi put smanjio, ali treći talas demokratizacije još uvek nije od 1990. povećao broj demokratskih država u svetu iznad prethodnog vrhunca šezdeset osam godina ranije.

SPORNA PITANJA DEMOKRATIZACIJE

Vrhovni sud prati izbore; društvene nauke pokušavaju da uhvate korak sa istorijom iznoseći teorije koje objašnjavaju zašto je ono što se dogodilo moralo da se dogodi. One su pokušale da otklon od demokratije šezdesetih i sedamdesetih objasne ukazujući na neprikladnost demokratije u siromašnim zemljama, prednosti autoritarizma kada je reč o političkom poretku i ekonomskom rastu i razloge zašto je sam ekonomski razvoj težio da proizvede nov i trajniji oblik birokratskog autoritarizma. Prelaz zemalja natrag na demokratiju započeo je baš kada su te teorije bile razvijene. Prateći tu promenu, naučnici su počeli da pišu knjige o preduslovima za demokratizaciju, procesima pod kojima se odvija i problemima konsolidacije novih demokratskih režima. Te knjige znatno su uvećale postojeće znanje o procesima demokratizacije i njihovo opšte razumevanje.¹⁸

¹⁸ Glavne višeautorske studije uključuju sledeće: Juan J. Linz i Alfred Stepan, izd., *The Breakdown of Democratic Regimes* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1978); Gu-